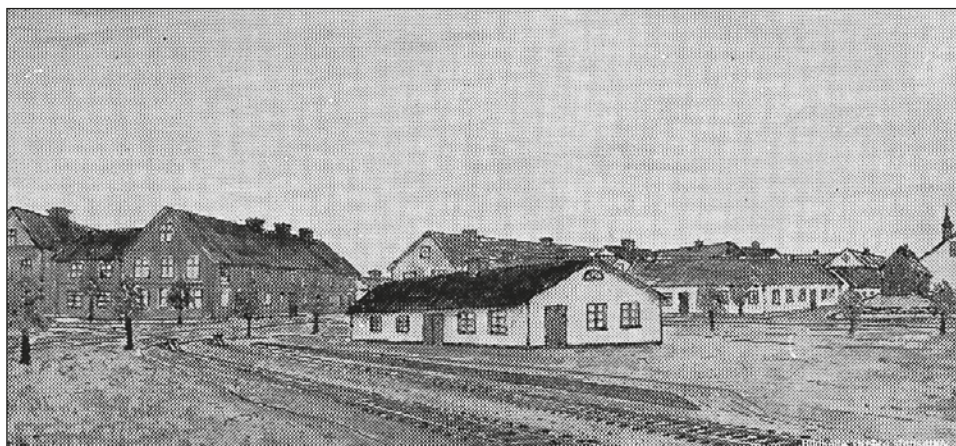

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2016:48

ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING

Kvarteret Lagerhuset 4

Örebro 83:1, kvarteret Lagerhuset 4, Örebro stad och kommun, Närke

Helmut Bergold och Ebba Knabe

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2016:48

ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING

Kvarteret Lagerhuset 4

Örebro 83:1, kvarteret Lagerhuset 4, Örebro stad och kommun, Närke

Helmut Bergold och Ebba Knabe

Lst dnr 431-4816-2015

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2016 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2016:48

Författare Helmut Bergold och Ebba Knabe

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Köping-Hults järnvägsstatin 1862, vid Storgatan–Järnvägsgatan.
Örebro stadsarkiv, fotograf okänd.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_160001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Kunskapsläge och tidigare arkeologiska undersökningar	5
Kartor	7
Kvarteret Lagerhuset	7
Syfte och frågeställningar.....	12
Metod och genomförande.....	12
Resultat	15
Fynd	15
Tolkning	15
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	15
Bilagor	18

Bilaga 1. Schaktlista

Figur 1. Karta över trakten kring Örebro med den aktuella undersökningsplatsen markerad.

Sammanfattning

Nya bostäder planeras inom delar av fastigheten Lagerhuset 4. Fastigheten är belägen i Örebros stadskärna, inom det område som är upptaget som fornlämning Örebro 83:1. I förundersökningsområdet grävdes nio schakt om sammanlagt 100 kvadratmeter. Hela förundersökningsytan var kraftigt påverkad av järnvägsutbyggnaden under 1800-talets andra hälft, då spår och lokstallar anlades på den aktuella ytan. De kontexter av äldre karaktär som påträffades utgjordes av odlingslager. Järnvägsspåren i kombination med de omfattande byggnaderna för lokstallarna har fullständigt utplånat alla spår av äldre bebyggelse. För att få en uppfattning om området under äldre tid är det bara kartmaterialet som kan ge en mer eller mindre sann bild av området.

Bakgrund och kulturmiljö

Abramssons Fastighets AB planerar att bygga nya bostäder inom delar av fastigheten Lagerhuset 4 i centrala Örebro. Fastigheten är belägen i Örebros stadskärna, inom det område som i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister är upptaget som fornlämning Örebro 83:1. Denna fornlämning utgörs av kulturlager som innehåller rester av äldre stadsbebyggelse från medeltid och framåt. Aktuell del av fastigheten utgjordes av en parkeringsplats. Det aktuella förundersökningsområdet omfattade cirka 1 000 kvadratmeter.

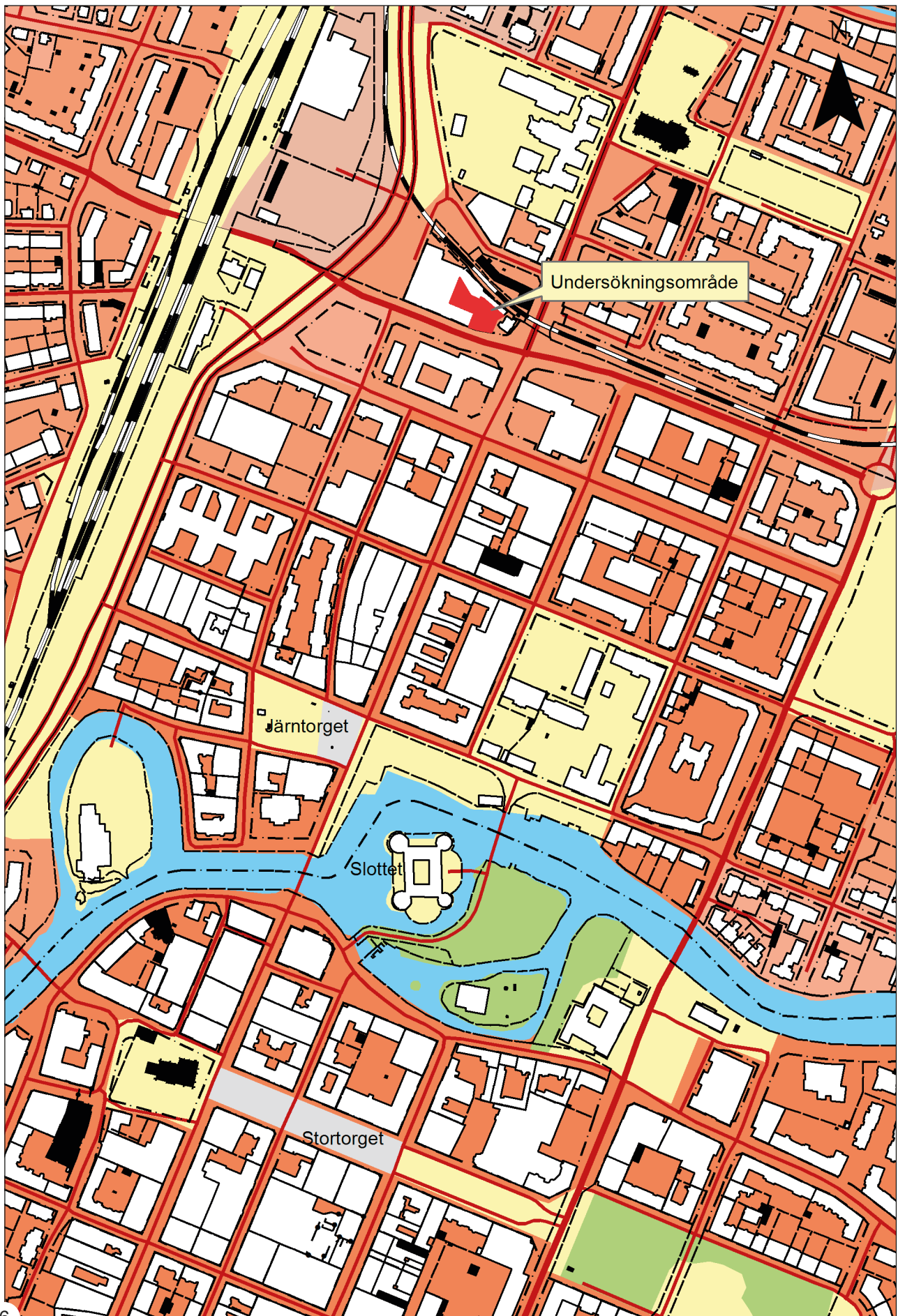
Länsstyrelsen i Örebro län var uppdragsgivare. Beslut om en arkeologisk förundersökning fattades då markarbetena skulle beröra delar av fornlämning Örebro 83:1 och inga arbeten fick påbörjas innan resultaten från förundersökningen förelåg. Kostnadsansvarig var Abramssons Fastighets AB.

Kunskapsläge och tidigare arkeologiska undersökningar

Undersökningsområdet ligger i en del av Örebro som har rymt både verksamhet och bebyggelse. Ett flertal arkeologiska undersökningar har utförts i centrala Örebro under de senaste decennierna. I området närmast den aktuella undersökningsytan kan följande undersökningar nämnas:

Riksantikvarieämbetet UV Mitt utförde år 1990 en arkeologisk förundersökning i kvarteret Lantmäteriet som ligger strax söder om det nu aktuella området. Vid undersökningen konstaterades bebyggelselämningar från 1700- och 1800-talet.

År 1998 utförde Riksantikvarieämbetet, UV Bergslagen, en förundersökning i kvarteret Olaus Petri, omedelbart norr om kvarteret Lagerhuset. Då påträffades kulturlager, anläggningar och konstruktioner från sent 1700-tal och 1800-talet.

Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen utförde år 2007 en förundersökning i kvarteret Porten, som återfinns omedelbart sydväst om kvarteret Lagerhuset. Vid undersökningen konstaterades äldre odlingslager och det antogs att området sannolikt inte bebyggdes förrän under 1800-talet.

År 2010 gjordes en schaktningsövervakning mellan Slottsgatan och Klostergatan. Schaktet passerade strax norr om det aktuella området. Vid undersökningen påträffades rester av äldre konstruktioner, som kultur- och odlingslager samt rivnings- och fyllnadsmassor. Området har sannolikt främst använts för odling fram till 1700-talet. Därefter har viss bebyggelse etablerats. Under andra halvan av 1800-talet har området varit föremål för omfattande markarbeten i samband med bygget av den järnväg som sträcker sig genom området.

Arkeologgruppen AB utförde under år 2011 och år 2012 arkeologiska undersökningar i kvarteret Lodet, som ligger strax nordöst om kvarteret Lagerhuset. Undersökningarna resulterade i lämningar efter välbevarade gårdsmiljöer från 1600- och 1700-talet med stenlagda gårdsplaner, husgrunder samt kultur- och odlingslager.

Kartor

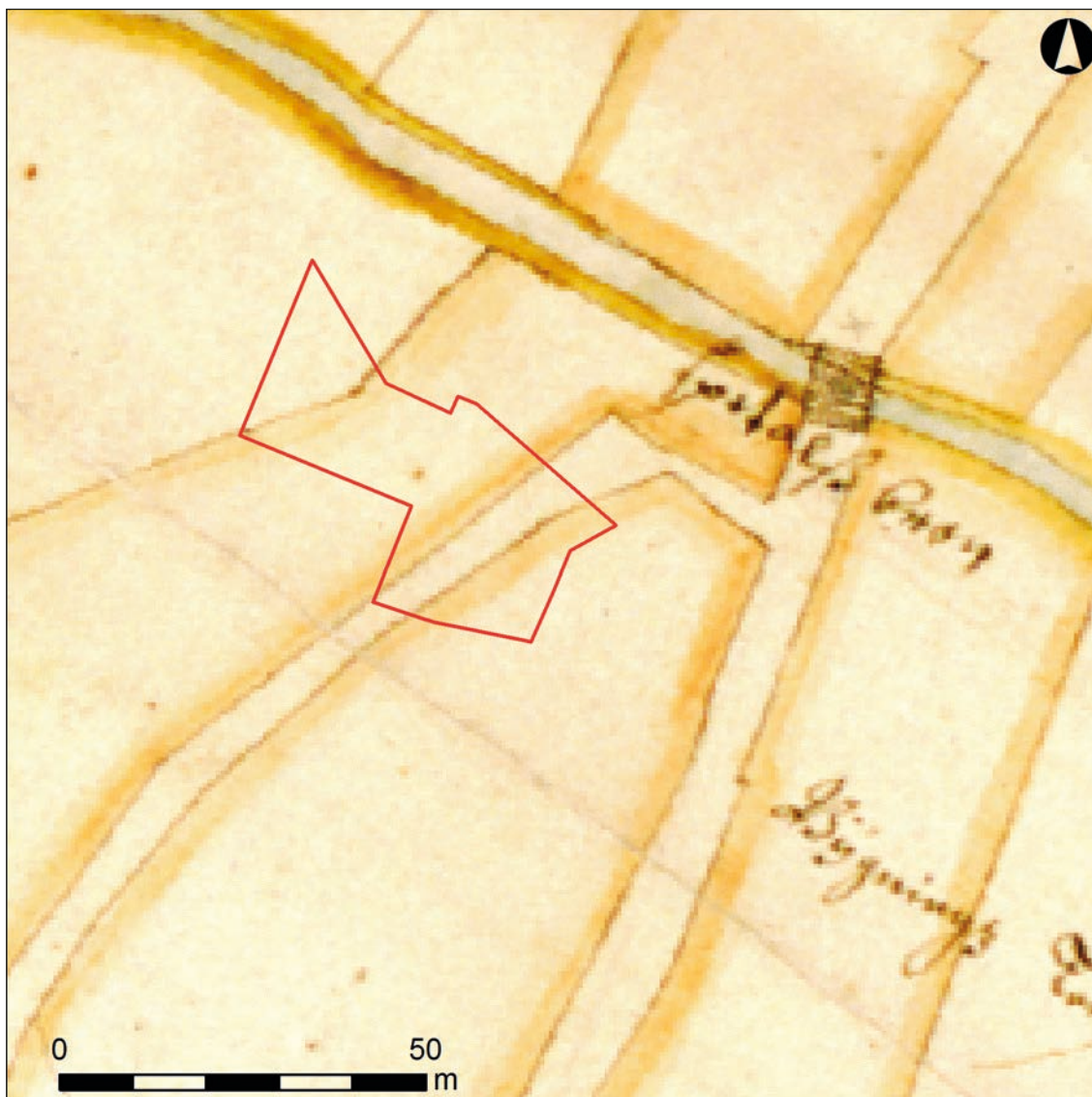
I kartarkiven för Örebro finns ett antal bra historiska kartor att tillgå för den som vill studera stadsbildens förändring över tiden. Förenklat kan sägas att från 1600-talets mitt till mitten av 1800-talet kan bara marginella förändringar ses i kartmaterialet. Dagens centrala gatunät är ungefär 150 år gammalt. Många av kartorna har tillhörande beskrivningar som kan berätta om ägare till tomterna och ibland vilken verksamhet som har bedrivits på platsen.

År 1654 fastställde drottning Kristina en ny stadsplan för Örebro. Som tiden föreskrev var gatunätet mer linjärt, med en mer geometrisk stadsplan. Omkring år 1660 påbörjades omarbetet mer konkret, men endast en marginell del realiserades. Projektet pågick till senare delen av 1670-talet. Därefter lades det hela mer eller mindre på is (Waldén 1945:22ff).

Den äldsta kända uppmätningen av Örebro är Johan Persson Thorings stadskarta (geometrisk avritning) från år 1652. Kartan speglar den medeltida stadens gator och kvarter. Endast är ett fåtal byggnader markerade, vilket innebär att det inte går att få en korrekt uppfattning om bebyggelsens täthet och utbredning.

Kvarteret Lagerhuset

För kvarteret Lagerhusets del är, enligt 1652 års karta, området obebyggt. Ytan återfinns längst i norr av staden, förhållandevis perifert beläget i förhållande till slott, kyrka och torg. På kartan ses en väg i nordöst-sydvästlig riktning som löper centralt igenom förundersökningsområdet. Vägen utgör också en gränslinje mellan två kvartersliknande figurationer. I övrigt går det inte att utläsa någon information i anslutning till aktuellt område.

Figur 3. Utsnitt ur 1652 års karta över Örebro med det aktuella området markerat. Skala 1:1 000.

På 1782 års karta är det tomterna nummer 38, 56 och en liten del av 55 som berörs. De två sista nämnda är obebyggda medan tomt 38 i förhållande till intilliggande tomter är stor. En lång byggnad finns markerad längs med Tingsstugugatan, i övrigt finns ingenting markerat på tomten.

På kartan från år 1823 berör undersökningen i huvudsak tomt 39 och 56 i norra staden och ligger på Tingstugugatans västra sida. Den tidigare stora tomten med nummer 38 har nu delats upp i flera. Tomt 39 gränsar i väster till stadens åkrar och jordar. Enligt kartan är tomten bebyggd, precis som granntomterna. Innehavare är borstbindare Hellberg och det anges att tomten är trång men byggnaden i gott skick. Hellberg har också ett källand i anslutning till tomten samt en del åker

Figur 4. Utsnitt ur 1782 års karta över Örebro med det aktuella området markerat. Skala 1:1 000.

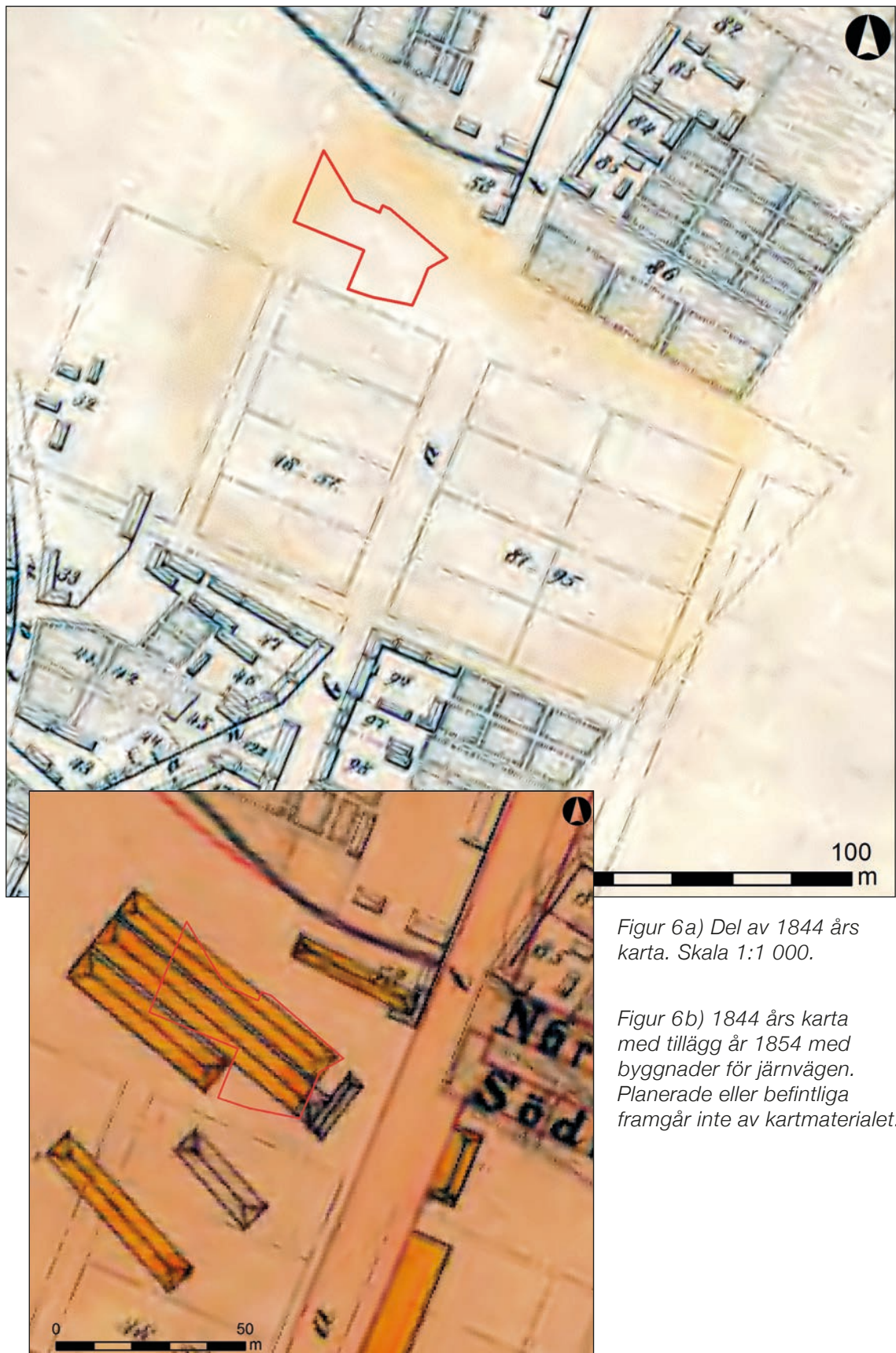
och ängsmark i närheten. Tomt 56 på andra sidan Tingstugugatan, som endast berördes i mindre omfattning, ägdes av bonden Carl Olsson boende i "Korsta". Tomten ses som rymlig med byggnader i hjälpligt skick.

Från 1600-talets karta med enbart kvartersfigurationer via händelser som byggnationer och avstyckningar under en lång period, så ändras kartbilden drastiskt i och med en karta från år 1844. Kartframställningen visar ett stort område med rektangulära kvarter och obebyggda tomter direkt söder om förundersökningsområdet. Dessa tomter har numrering och vårt område som ligger precis norr därom och är obebyggt. I beskrivningen till kartan anges området så som avbränt. Troligen har en avhysning skett och området har därefter bränts

Figur 5. Utsnitt ur 1823 års karta över Örebro med det aktuella området markerat. Skala 1:1 000.

ner medvetet för att ge plats för den kommande järnvägen och dess behov. På kartan nedan ses de byggnader som kom att användas som lokstallar efter att järnvägen anlades, Köping-Hult, med start år 1854. År 1888 har enligt kartmaterialet en rad spår och lokstallar uppförts inom området och inget av den gamla karaktären återstår.

Figur 6a) Del av 1844 års karta. Skala 1:1 000.

Figur 6b) 1844 års karta med tillägg år 1854 med byggnader för järnvägen. Planerade eller befintliga framgår inte av kartmaterialet.

Syfte och frågeställningar

Syftet med förundersökningen var att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning av om tillstånd till att ta bort aktuell del av fornlämningen kunde ges. Detta genom att dokumentera fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt ta tillvara fynd. Detta skulle minst innefatta:

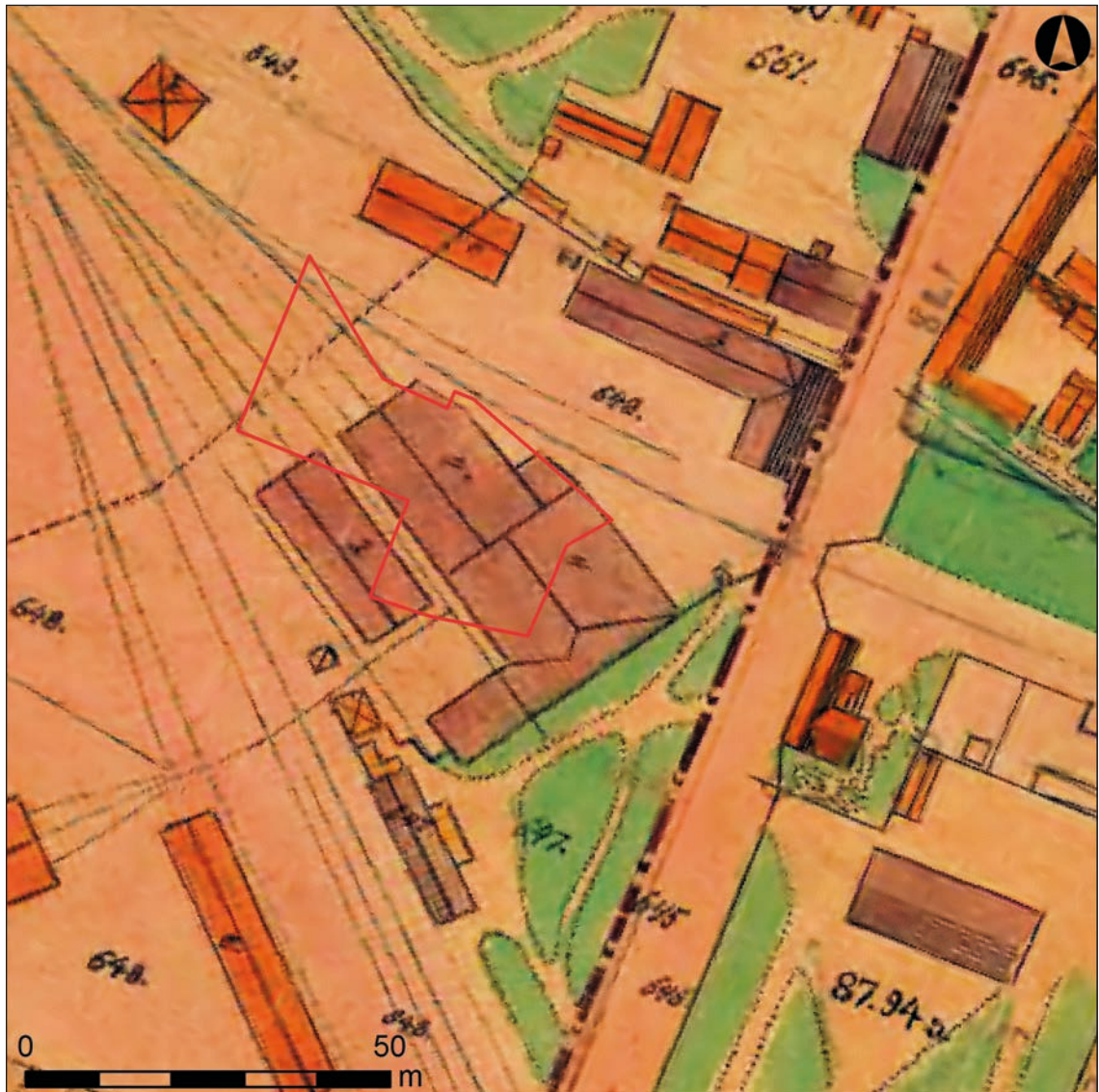
- att fastställa förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder
- att fastställa förekomst av anläggningar, att bedöma deras typ, antal och ålder
- att fastställa fyndinnehåll, vilket skulle inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder
- att fastställa fornlämningens bevarandegrad på aktuell plats
- att göra en avgränsning av fornlämningen inom exploateringsområdet
- att bedöma av vilka typer av aktiviteter som ligger bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas vid förundersökningen.

Förundersökningen skulle också försöka klargöra i vilken mån en arkeologisk undersökning måste utföras av aktuell del av fornlämningen innan bygg- och anläggningsverksamhet fick ske. Som underlag för detta skulle göras en bedömning av fornlämningens vetenskapliga kunskapsvärde, det vill säga en bedömning av i vilken utsträckning en arkeologisk undersökning skulle kunna bidra med ny och meningsfull arkeologisk kunskap.

Metod och genomförande

Inför fältarbetets början gjordes begränsade kart- och arkivstudier för att erhålla en bild av eventuella bebyggelseförändringar under årens lopp samt för att skapa ett så bra kunskapsunderlag som möjligt inför fältarbetet. Kartmaterialet tänktes också kunna bidra till att redan i fält kunna datera och funktionsbestämma en del av de lämningar som eventuellt skulle friläggas.

Metodiskt anser Arkeologgruppen AB att schakt kompletterat med större frilagda ytor skapar ett bättre underlag för att tolka och bedöma fornlämningens bevarandegrad och kunskapspotential. De schakt som var tänkta att grävas eftersträvades att förläggas till de delar av exploateringsområdet som bedömdes ha störst potential att rymma bevarade lämningar. Det visade sig dock att stora delar av området var kraftigt påverkat av senare tids verksamheter, så förundersökningsschakten kom med tiden att fördela sig tämligen jämnt över ytan. Inför undersökningen beräknades cirka 20 procent av ytan att undersökas, det vill säga omkring 200 kvadratmeter.

Figur 7. Här ses järnvägsspåren samt byggnaderna år 1888, i princip hela förundersökningsområdet upptas av anläggningarna för järnvägen.

Schakten grävdes skiktvis med grävmaskin försedd med planskopa för att söka kulturlager, anläggningar och/eller konstruktioner. Samtliga schakt bottengrävdes i mer eller mindre omfattning för att nå orörd mark. Alla schakt, lager, anläggningar och konstruktioner mättes in med RTK-GPS, fotograferades och beskrevs skriftligt. GIS-bearbetning och digitalisering har gjorts i ArcGIS 10.2 All inmätning gjordes i SWEREF 99 TM.

Figur 8. Schaktplan. Skala 1:300.

Resultat

I förundersökningsområdet grävdes nio schakt. Schakten var mellan 2 och 6 meter långa och mellan 2 och 3 meter breda. Djupet varierade från 1 meter till 1,8 meter. Sammanlagt grävdes cirka 100 kvadratmeter, vilket motsvarar omkring 10 procent av den totala ytan som var runt 1000 kvadratmeter. I samtliga schakt förekom omfattande störningar i form av murrester, fundament och andra förhållandevis omfattande gjutna konstruktioner. Hela förundersökningsytan var kraftigt påverkad av järnvägsutbyggnaden under 1800-talets andra hälft då spår och lokstallar anlades på den aktuella ytan. De kontexter av äldre karaktär som påträffades, utgjordes av det odlingslager som fanns i ett av schakten. Övriga kontexterna av moderna karaktär och har fastställts höra samman med järnvägens verksamhet. Inget av äldre antikvariskt intresse fanns i området.

Fynd

Fynden samlades in men sparades inte. De bedömdes på plats och utgjordes enbart av spik och oidentifierbara delar av järnföremål. Samtliga fynd bedömdes höra till fasen då järnväg och lokstallar anlades, det vill säga sekelskiftet 1800/1900.

Tolkning

Egentligen stod inga äldre spår överhuvudtaget att finna om vi bortser från den rest av odlingslager som fanns i schakt 600. I övrigt har de vid andra halvan av 1800-talet anlagda järnvägsspåren i kombination med de omfattande byggnaderna för lokstallarna, som återges på sentida kartmaterial, fullständigt utplånat eventuella spår av äldre bebyggelse eller andra äldre strukturer. För att få en uppfattning om området under äldre tid är det bara kartmaterialet som kan ge en mer eller mindre sann bild av området.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Förundersökningens syfte var att klargöra fornlämningens närmare art och omfattning samt att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning om tillstånd till att ta bort aktuell del av fornlämningen kan ges. Efter att undersökningen har genomförts kan konstaterats att alla lämningar äldre än 1800-talets mitt har utplånats och inget av antikvariskt intresse från äldre tider finns kvar. Inga betydande avvikelser gjordes från undersökningsplanen eller från den upprättade kostnadsberäkningen.

Referenser

Tryckta källor

- Alström, U. 2007. *Under den asfalterade ytan i kvarteret Porten*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 83. Olaus Petri 3:225, Örebro stad, Närke.
Ulf Alström. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2007:81.
- Bergold, H. 2011. *Fjärrvärme mellan Slottsgatan och Klostergatan i Örebro*. Arkeologgruppen AB rapport 2011:05.
- Ljung, J-Å, 1990. *Kv Lantmäteriet*. Riksantikvarieämbetet, otryckt rapport i ATA, dnr 4167/90, Örebro.
- Ramström, A. 2011. *Kvarteret Lodet 7*. Arkeologisk förundersökning. Arkeologgruppen AB rapport 2011:18.
- Ramström, A. 2014. *Gårdsmiljöer i kvarteret Lodet*. Arkeologgruppen AB rapport 2014:06.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Lantmäteristyrelsens arkiv

Akt: S73-1:1

Akt: S73-1:8

Akt : 73-1:14

Lantmäterimyndigheternas arkiv

Akt: 1880K-D80

Akt: 1880K-D82

Akt: 1880K-D400

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Närke
Län	Örebro
Kommun	Örebro
Socken	Örebro
Fastighet	Lagerhuset 4
Fornlämningsnummer	Örebro 83:1

Projektledning	Helmut Bergold, Ebba Knabe
Personal	Helmut Bergold, Ebba Knabe

Undersökningstid	2016-06-08 till 2016-06-13
Exploateringsyta	1 000 m ²
Undersökt yta	100 m ²
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer

431-4816-2015

Arkeologgruppens projektnummer

2016_36

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schaktlista

SCHAKT 100

Schaktet var 3x3 meter stort och 1,45 meter djup. Överst fanns asfalt och bärlager, tillsammans 0,3 meter tjockt och överlagrade cirka 0,4 meter fyllnadsmassor.

Centralt i schaktet fanns ett avloppsrör. I botten silt och sten.

SCHAKT 200

Schaktet var 6x3 meter stort och 1,8 meter i djup, det låg centralt i undersökningsområdet och i schaktet påträffades rester av ett flertal konstruktioner. I den norra schaktväggen fanns rester efter en mäktig mur som sträckte sig ner omkring 1,3 meter med start cirka 0,1 meter under dagens asfalt. Muren är rester efter en byggnad och det nordvästra hörnet återfanns i schaktet, A204. Muren bestod av grovt huggna stenar upp till 1,3 meter stora. I övrigt bestod schaktets lager av fyllnadsmassor till ett djup av 1,5 meter och därunder fanns åsmaterial.

SCHAKT 300

Schaktet var 7x4 meter stort och 1,8 meter i djup. Under dagens asfalt och bärlager, 0,4 meter, påträffades ett gjutet och armerat betonggolv. Golvets anslöt mot en grundmur, A304, som sträckte sig 0,7 meter ner. Schaktet innehöll fyllnadsmassor till ett djup av 1,4 meter och i botten fanns ett sjögrusliknande material.

SCHAKT 400

Schaktet var 5x3 meter stort och 1,4 meter i djup. Direkt under asfalt och bärlager, 0,1 meter, fanns även här ett gjutet betonggolv i schaktets sydvästra del. Golvets var avgrävt och sprucket. I övrigt var schaktet fyllt av rivningsmassor av sten, tegel och grus. I botten fanns åsmaterial cirka 1,5 meter under dagens marknivå.

SCHAKT 500

Schaktet var 5x4 meter stort och 1,35 meter djupt. I schaktets sydvästra hörn fanns under asfalten grundstenar och ett tegelfundament. I övrigt var det fyllnadsmassor till schaktbotten.

SCHAKT 600

Schaktet var 6x3 meter stort och 1,4 meter djupt. Under asfalten och dess bärlager fanns fyllnadsmassor till 0,6 meters djup, därefter vidtog odlingsjord om 0,8 meter som återfanns på den orörda blåleran som fanns i schaktets botten. I bottenleran fanns ett stendike och i den östra kanten syntes ett betongfundament.

SCHAKT 700

Schaktet var 4x2,5 meter stort och 1,05 meter djupt. Stratigrafiskt fanns överst asfalt och bärlager om 0,2 meter. Detta överlagrade 0,5 meter fyllnadsmassor som låg direkt på åsmaterial.

SCHAKT 800

Schaktet var 6x2 meter stort och 0,35 meter djupt. Direkt under asfalt och bärlager påträffades övre delen av en husgrund som löpte diagonalt över schaktet.

